

- 4 Книга Большому Чертежу или древняя карта Российского государства, поновленная в разряде и списанная в книгу 1627 г. — М. Л., 1950. — С. 72.
- 5 Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. — СПб., 1872. — Т. IV. — С. 115.
- 6 Повесть временных літ. — К., 1990. — С. 188—189.
- 7 Коринный Н. Переяславская земля. X — первая половина XIII века. — К., 1992. — 71.
- 8 Коринный Н. Вказ. праця. — С. 244.
- 9 Петров В. Етногенез слов'ян. — К., 1972. — С. 87—89; Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. — К., 1990. — С. 784—785, 584—586.
- 10 Шанский Н., Иванов В. Краткий этимологический словарь русского языка. — М. 1971. — С. 98.

РОЛЬ МЕЦЕНАТСТВА ТА БЛАГОДІЙНОСТІ У СТАНОВЛЕННІ БІБЛІОТЕКИ?

Приклади історії великих бібліотек світу яскраво свідчать, що своїм заснуванням і розвитком вони зобов'язані насамперед явищу меценатства.

Чернігівська ОУНБ ім. В. Короленка була також заснована на пожертвуванні коштів і існувала як громадська.

Одним із фундаторів її був Олександр Тищинський, який ще в 1872 р. зібрав велику кількість книжок, а потім на власній квартирі відкрив читальню. Згодом ця книгозбірня склала ядро майбутньої бібліотеки.

Основні пожертвування на утримання її та придбання книжок йшли від членів правління-засновників: Червинського, Карпинського, родин Ліндсвордів, Русових, Милорадовичів, Лизогубів.

У щорічних звітах бібліотеки найчастіше згадуються прізвища Лисенка, Верзилова, Зубок-Макієвських, Ласкаронського, Регієр, Селюка, Ясновського, Тюра та інших як жертвувачів. Велика заслуга у зборі літератури для громадської бібліотеки належить Степану Даниловичу Носу, лікарю, письменнику, етнографу і фольклористу, який саме в час найбільшого свого творчого розвитку (1859—1863) жив і працював у Чернігові.

Правління бібліотеки всіма силами намагалося не тільки зберегти бібліотеку, але й розвивати її. Так, у звітах читаємо: «...правление просит гх. членов собрания и сочувствующих библиотеке приложить со своей стороны зависящие от них усилия к улучшению материальных средств библиотеки — частным способом или сбором пожертвований, стараниями ли устроить в пользу библиотеки концерты, или каким-нибудь другим способом» (7. С. 255).

І дійсно, іноді на допомогу громадській бібліотеці приходили відомі вчені, композитори, співаки, які згоджувались дати благодійний концерт чи прочитати лекцію.

За період з 1897 р. по 1901 р. було прочитано 12 лекцій Новгородцевим, Лучицьким, Афанасьєвим, Косоноговим, Лесевичем, Сварницьким, Голубовичем, М'якотніним та ін. Крім того, протягом зазначеного періоду було влаштовано 3 концерти та 2 вистави. Одна з них була дана, дякуючи співчуттю до справи бібліотеки оперного товариства, що гастролювало у Чернігові, а інший — завдяки увазі міської управи. Велика сума грошей надійшла від концертів, що провів М. В. Лисенко в Чернігові. Чималий прибуток давала виручка від спектаклів і концертів, які влаштовував музично-драматичний гурток, що займав одне приміщення з бібліотекою. Але з 1888 р. гурток зовсім відокремився від бібліотеки і перестав відраховувати кошти на її утримання.

У грудні 1900 р. та на початку 1905 р. свої лекції читав Д. Яворницький, який приїжджав до Чернігова. Частину виручених грошей від них було передано громадській бібліотеці, яка їх організувала.

Але дуже часто адміністрація губернатора Дарагана не дозволяла влаштовувати розважальні заходи, доходи від яких йшли на утримання бібліотеки. І все ж ентузіасти своєї справи знаходили вихід. Допомога організувати концерти, лекції Іван Григорович Рашевський — людина, яка співчувала бібліотеці і була своєю в адміністрації.

Ось що згадує у своїх споминах Софія Русова: «...і там, за «червоним мостом», де жила урядова аристократія, були в нас свої люди. Іван Григорович Рашевський, губернаторський урядовець, був артистом — певному розумінні того слова, сам видатний маляр, він близько стояв до товариства Петербурзьких художників.

Він любив також музику. У нього збиралися завжди місцеві й приїзді музиканти, він допоміг нам улаштувати концерт Лисенка. Він умів виривати у губернатора до-

зволи на концерти, українські вистави, на громадську бібліотеку і завжди заступався за перслідуваних адміністрацією». (14. С. 47).

Іван Рашевський не лише допомагав влаштовувати благодійні концерти, лекції на користь бібліотеки, але й неодноразово жертвував кошти на її розвиток. Так, він подарував одну із своїх картин, від реалізації якої бібліотекарі одержали 400 крб.

Пожертвування книжками, грошима, речами надходили від Гутмана В. П., княгині Долгорукової М. П., Лисенка, Артюха, Харченка, Вербицького, Дроздових, Шрага, Гаврилова, Обозненка, Коцюбинських та ін.

За 20 років (1886—1896) найбільші пожертвування були зроблені через М. Н. Могилянську, яка була членом правління бібліотечного закладу з 1888 по 1895 роки.

У 1893 р. правління бібліотеки через пресу звернулося до письменників і діячів культури з проханням про пожертвування книжок. Прогресивні люди відгукнулися на заклик і зробили свій внесок у фонд бібліотеки. Зокрема, були зроблені пожертви через Е. А. Святловського і І. А. Гофштегера — це книги і періодичні видання, яких не вистачало у фонді бібліотеки.

Члени правління із задоволенням відзначають досить уважне ставлення до бібліотеки жителів міста. Більшість пожертвуваних книг не лише виявились повністю придатними для використання читачами, як за змістом, так і за зовнішнім виглядом, серед них було немало зовсім нових видань, придбаних, вочевидь, спеціально для бібліотеки.

Допомогу грошима надавала й чернігівська губернська архівна комісія, у складі якої було багато членів правління міської бібліотеки, губернська комісія по народній освіті, секретарем якої був М. М. Коцюбинський. Зокрема в 1908 р. засідання Чернігівської архівної комісії ухвалило рішення виділити кошти в розмірі 300—400 крб. на рік для найму квартири для громадської бібліотеки.

Велику допомогу в комплектуванні фонду подає міській бібліотеці нелегальна Чернігівська українська «Громада», заснована 1893 року. Багато її членів були в різний час і членами правління бібліотеки. Серед них — подружжя Коцюбинських та Грінченків, В. Самійленко, М. Вороний та ін. Громада теж мала велику і цікаву бібліотеку, що систематично поповнювалася творами кращих російських, українських та зарубіжних авторів. Спочатку вона містилася в окремих осіб, а згодом її передали громадській бібліотеці.

Губернське земство мало свій «земський книжковий склад», тобто книгарню, з якої розходилися книжки по всій губернії. «Громада» взяла книгарню під свою опіку. Частина книжкового фонду з книгарні було передано бібліотеці.

Пожертвані кошти використовувалися на придбання нової літератури, на утримання бібліотеки, існував ще і так званий «запасний фонд бібліотеки».

Коли в 1881 р. до бібліотеки надійшли великі пожертвування від Максима Самойловича Болбата, то вирішили не використовувати ці гроші, а утворити «запасний фонд», а згодом ще один для побудови у майбутньому власного бібліотечного помешкання. І далі, у 1885 році було вирішено збільшувати недоторканий капітал, пожертвуваний паном Болбатом, шляхом відрахувань 10% від всіляких пожертвувань і збором від спектаклів та концертів на користь бібліотеки.

Основна увага членів правління була звернена на інший фонд — фонд побудови будинку для бібліотеки. У перші роки свого існування він складався із копійчаних внесків, і ця затія правління була предметом насмішок: казали, що на копійки неможливо побудувати будинок, необхідний для бібліотеки міста, яке має населення 25 тис. Та коли сума пожертвувань за 2 роки досягла 1,5 тис. крб., скептиків, які б сказали, що на збір пожертвувань неможливо побудувати необхідної будівлі, вже не зустрічалося.

Аналізуючи статті доходів бібліотеки, можна зробити висновок, що випадкові надходження (тобто пожертвування, спектаклі, концерти) становили майже половину (45%) від загальних прибутків.

Таким чином, приватна ініціатива в особі членів правління зробила те, що не в силах була зробити сама бібліотека для себе, тобто оновила і посилила книжковий запас в значній мірі і заклала фундамент для подальшого розвитку закладу.

З приходом радянської влади бібліотечне меценатство було зведено нанівець. Держава жорстоко контролювала ідеологічну, компартійну спрямованість громадських книжкових фондів і все ж г у важкі часи була спроба повернути увагу населення до потреб бібліотеки. Так, в 1925 р. в рамках проведення тижня книги у Чернігові планувався платний вечір-концерт та збір пожертвувань на зміцнення сільської бібліотечної мережі.

Як відомо, у роки війни, під час окупації німцями міста, фонди бібліотеки були знищені і довелося знову збирати книги, щоб відновити втрачене.

Постановою виконкому Чернігівської обласної ради депутатів трудящих від 3 листопада 1943 р. було зобов'язано виконком міськради, міський комітет комсомолу, ряд інших установ організувати збір літератури серед населення. Всього було зібрано 3824 примірники.

У роки радянської влади, зрозуміло, явище меценатства трактувалося негативно, і все ж і за часів тоталітарного режиму траплялися непоодинокі випадки безкорисливої передачі до бібліотеки особистих зібрань письменників, учених, літературознавців. Так, наприклад, бібліотека одержала 30 видань від декана історично-філологічного факультету Ніжинського педагогічного інституту Т. В. Самійленка. Серед подарованих книг — навчальний посібник «Страницы литературной жизни Черниговщины XII — XVIII веков» та збірки, присвячені літературному життю Полісся і зокрема Ніжина.

У сучасних умовах спостерігається певний рух до відродження традицій бібліотечного благодійництва, але він поки що слабкий.

У 1995 році передала свою бібліотеку сім'я Примакових: понад 300 книг, журнали, ноти, платівки. Книги з автографами, а їх понад 400, передали родичі колишнього власного кореспондента «Сільських вістей», колишнього директора Чернігівської обласної бібліотеки Леся Мазура.

Цінні, рідкісні книги подарувала бібліотеці Зоя Вікторівна Богуславська, ботанік, давній читач. Це книги: «Щоденник Марії Башкірцевої» 1894 р, видання та О. І. Булгаков «Павло Андрійович Федоров» 1893 р.

65 книг передала читачка О. П. Науменко.

Дарують свої нові книги викладачі Чернігівських інститутів: В. Половець, Т. Демченко, М. Бойко, В. Личковах, чернігівські поети, письменники, літератори: С. Реп'ях, П. Куценко, В. Буденний, Ю. Захожий, С. Павленко та ін.

Доброю традицією стало дарувати книги під час проведення презентацій книг, літературних вечорів, конференцій, зустрічей. Так, у цьому році бібліотека поповнилася духовною літературою, подарованою під час зустрічі з представниками різних релігійних конфесій, книгами, які презентувалися у нас: П. Толочко «Київська Русь», О. Деко «Твори» та «Календар Чернігівського земляцтва», С. Леп'явко «Козацькі війни» та ін.

Серед зарубіжних меценатів міжнародний обмінний фонд у Нью-Йорку, який надіслав книги з різних галузей знань. Ці видання рідкісні, і жодна бібліотека міста їх не має.

Віктор Роенко, який мешкає у місті Онтаріо (Канада), надіслав до бібліотеки історію УПА у 23 томах, також рідкісне видання.

Подарунок зробив Український науковий інститут Гарвардського університету: 3 комплекти по 18 книг. Це репринтні видання-стародруки, пам'ятки письменства України-Русі, книги з історії, економіки. Проект економічної реформи в Україні через спільні українсько-американські фірми «Сейбо-світло» та «Венчур» неодноразово передавав літературу до фондів нашої бібліотеки. Свій внесок, 68 книг, зробив і фонд «Відродження».

Однак зараз бібліотека вкрай зацікавлена не стільки у прийнятті в дарунок приватних книжкових колекцій, чи заміщенні лакун стосовно стародруків, скільки в допомозі у поповненні своїх фондів новими виданнями із-за меж України, насамперед російськомовними.

Добре, що у наш час дедалі більше заможних підприємств, фірм, банків, інших комерційних структур, які вкладають кошти у різні культурні заходи. Але особливо хотілося б, щоб новітні меценати звернули увагу на бібліотеки, ці, за висловом німецького математика й філософа Г. В. Лейбніца, «скарбниці всіх багатств людського духу».

Інна СІКОРСЬКА.

Джерела та література:

- 1 Дроздов И. Неделя книги // Утренний вып/прилож. к газ. «Червоний стяг». — 1926. 15 янв.
- 2 Зильберман Е. Дарунок професора // Черніг. відомості. — 1994. — 15 лип. — С. 6.
- 3 Из протокола читательской конференции о восстановлении книжного фонда и начала работы областной библиотеки им. В. Г. Короленко 1943 // ДАЧО. — Ф. 4918. — Оп. 3. — Спр. 8. — Арк. 2.
- 4 Коваленко О. Яворницький на Чернігівщині: до 125-річчя з дня народження // Десн. правда. — 1980. — 25 лип.
- 5 Коцюбинський Ю. Р. Михайло Коцюбинський і Чернігівська громадська бібліотека // Укр. мова і літ. в школі. — 1975. — № 6. — С. 85—87.
- 6 Отчет Черниговской общественной библиотеки за 1887 г. // Зем. сб. Черниг. губ. — 1888. — № 11—12. — С. 164—174.
- 7 Отчет правления Черниговской общественной библиотеки за 1888 г. // Зем. сб. Черниг. губ. — 1889. — № 7—8. — С. 244—256.

- 8 Отчет Черниговской общественной библиотеки за 1898 г. // Зем. сб. Черниг. губ. — 1899. — № 6. — С. 3—23.
- 9 Отчет Черниговской общественной библиотеки за 1900 г. // Черниг. губ. ведом. — 1901. — № 11. — С. 1—43.
- 10 Отчет Черниговской общественной библиотеки за 1901 г. // Зем. сб. Черниг. губ. — 1903. — № 9. — С. 1—38.
- 11 Очерк развития Черниговской общественной библиотеки за 20 лет ее существования (1877—1896) и отчет библиотеки за 1897 г // Зем. сб. Черниг. губ. — 1898. — №5. — С. 1—116.
- 12 Постанова № 85 виконкому Чернігівської обласної ради депутатів трудящих та бюро обкому КПБУ від 13 листопада 1943 року «Про поновлення роботи Чернігівської обласної бібліотеки ім. В. Г. Короленка» // ДАЧО. — Ф. 5036. — Оп. 2. — Спр. 2. — Арк. 107.
- 13 Протокол заседания Черниговской городской музейной комиссии 25.09.1908 г. // Труды Черниг. ученой арх. комис. (Приложение). — 1911. — Вып. 8. — С. 55—56.
- 14 Русова С. Мої спомини. — Львів: Хортиця, 1937, К., 1996. — С. 208.
- 15 Свечин А. Черниговская общественная библиотека // Зем. сб. Черниг. губ. — 1904. — № 2. — С. 163—187.

РОЛЬ ПИЛИПА ОРЛИКА У СТОСУНКАХ ГЕТЬМАНСЬКОЇ ВЛАДИ З ЄЛЕЦЬКИМ МОНАСТИРЕМ

Вирішення питання щодо ролі, яку відігравав Пилип Орлик у складних стосунках гетьмана Івана Мазепи з Єлецьким монастирем, не в останню чергу залежить від встановлення посади, яку обіймав Пилип Орлик у той час.

Історичній науці відомо, що Пилип Орлик певний час перебував на посаді реєнта, другій за значенням після генерального писаря в апараті Генеральної військової канцелярії. (Реєнт був правознавцем, вів усі справи і від нього залежало надати їм той чи інший хід). Цього питання торкалися В. Шевчук у коментарях до праці В. Різниченка,¹ В. Кривошея,² Ю. Гаєцький.³ З їхніх розвідок випливає, що реєнтом П. Орлик був до 1706 р., коли обійняв посаду генерального писаря.

Авторів цих рядків пощастило знайти цікавий лист Пилипа Орлика дівичькому сотникові Ніжинського полку⁴ Шендюху Осипу Матвійовичу.⁵ У листі передано делікатне доручення гетьмана Івана Мазепи щодо підданих архімандрита Єлецького монастиря Ісаакія Васенківича,⁶ яке полягало у насильному стягненні з них коштів на користь сотенного містечка Дівичі. Автор документа зазначав, що у разі скарги архімандрита гетьманові той нічого не досягне. Документ підписано: «Филипъ Орликъ реєнтъ Канцеляріи Войска Запорожского» і датовано 13 січня 1707 р.

Отже, врахувавши, що перед нами копія документа, можемо висловити наступні припущення: маємо справу з помилкою копіюста у датуванні, автор документа свідомо підписався як реєнт, хоч був вже генеральним писарем, і останнє, на наш погляд, найвірогідніше, — Пилип Орлик дійсно обіймав посаду реєнта у січні 1707 року і, одночасно, виконував обов'язки генерального писаря.

Обмін думками під час конференції «Пилип Орлик — перший гетьман в екзилі» між д. і. н. Ю. А. Мициком, к. і. н. В. В. Кривошеєю⁷ та автором цих рядків дозволив відкинути сумніви щодо посади П. Орлика.

На посаді реєнта Пилип Орлик у даному випадку, крім звичних канцелярських обов'язків, як бачимо, виконував важливе делікатне доручення гетьмана.

В. СТАФІЙЧУК.

Джерела та література:

- 1 Різниченко В. Пилип Орлик — гетьман України. — К., 1996. — С. 120.
- 2 Кривошея В. Українська козацька старшина. Частина 1. Урядники гетьманської адміністрації: Реєстр. — К., 1997. — С. 7—8, 12.
- 3 George Gajecy The Cossack Administration of the Hetmanate. — Cambridge, 1978. — р. 666.
- 4 ЦДІАК, Ф- 51, оп. 3, спр. 214, арк. 1 зв. — 2. Копія.
- 5 Кривошея В. Українська козацька старшина. Частина 1. Урядники гетьманської адміністрації: Реєстр. — К., 1997. — С. 56.
- 6 Историко-статистическое описание Черниговской епархии. — Чернигов, 1873. — Кн. 3. — С. 22.
- 7 Пилип Орлик — перший гетьман в екзилі: Матеріали науково-практичної конференції, Київ, 23 жовтня 1997 р. — К.: Музей гетьманства. — С. 14—16; 25—30, 53.